

Odnos zlostavljanja u djetinjstvu, stilova privrženosti i psihopatskih tendencija kod zatvorenika

Vulić, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:674905>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J. J. Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**Odnos zlostavljanja u djetinjstvu, stilova privrženosti i psihopatskih
tendencija kod zatvorenika**

Diplomski rad

Kristina Vulić

Mentor: Doc.dr.sc. Silvija Ručević

Osijek, 2014.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Zlostavljanje u djetinjstvu	1
1.2. Stilovi privrženosti	3
1.3. Psihopatske tendencije.....	5
2. Cilj, problem i hipoteze	7
2.1. Cilj	7
2.2. Problem.....	7
2.3. Hipoteze.....	7
3. Metoda.....	7
3.1. Sudionici.....	7
3.2. Instrumenti.....	8
3.3. Postupak	10
4. Rezultati	12
5. Rasprava	19
5.1. Nedostaci i prijedlozi za buduća istraživanja te praktične implikacije	24
6. Zaključak.....	25
7. Literatura	26

Odnos zlostavljanja u djetinjstvu, stilova privrženosti i psihopatskih tendencija kod zatvorenika

Relation between maltreatment in childhood, attachment style and psychopathic tendencies in prisoners

Sažetak

Godinama smo okruženi kampanjama različitih udruga koje govore da iz obitelji sve kreće, kako su prve tri godine života najvažnije. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos zlostavljanja u djetinjstvu, stilova privrženosti te psihopatskih tendencija kod zatvorenika i provjeriti na koji način su, ako jesu, ti konstrukti povezani s duljinom izrečene kazne. Istraživanje je provedeno u Kaznionici Požega, na uzorku od 161 muških i ženskih osoba, dobi između 18 i 72 godine. Potvrđena je hipoteza o povezanosti između nesigurnog stila privrženosti i izraženosti psihopatskih tendencija, te djelomično potvrđena hipoteza o povezanosti zlostavljanja u djetinjstvu i nesigurnog stila privrženosti, točnije potvrđena je povezanost samo između doživljenog fizičkog nasilja u djetinjstvu i dimenzije izbjegavanja prema prijateljima. Istraživanje nije potvrdilo hipoteze o postojanju povezanosti između psihopatskih tendencija i duljine izrečene kazne te hipotezu o povezanosti zlostavljanja i psihopatije. Nadalje pretpostavka da će najveći doprinos u razvoju nesigurne privrženosti imati zlostavljanje u djetinjstvu također nije potvrđena. U radu se predlažu moguća objašnjenja rezultata.

Ključne riječi: zlostavljanje u djetinjstvu, psihopatske tendencije, stilovi privrženosti, zatvorenici

Summary

For years we have been surrounded with poster of various associations that say how it all starts with a family, how first three are the most important. The goal of this research is to test the relation between maltreatment in childhood, attachment style and psychopathic tendencies in prisoners and check in which way, if they are, those constructs related with sentenced prisoners got. Research is conducted in Penitentiary Požega, in sample there was 161 person, both male and female, years range was from 18 to 72. Research confirmed hypothesis about connection between insecure attachment style and expressed psychopathic tendencies, there was partial confirmation of hypothesis about connection between maltreatment in childhood and insecure attachment style, exactly the part that was confirmed is connection between experienced physical abuse in childhood and avoidance dimension towards friends. Research did not confirm hypothesis about connection of maltreatment and psychopathy and prisoners sentence and psychopathy. Further more, assumption that the maltreatment in childhood will have the most contribution in development insecure attachment style is also not confirmed. In the paper are discussed possible explanation of results.

Key words: maltreatment in childhood, psychopathic tendencies, attachment styles, prisoners

1. Uvod

Obično se kaže da je obitelj najstarija društvena institucija i osnovna jedinica društva.

Postoje brojne definicije obitelji, a najčešća od njih je ona sociološka: «Obitelj je relativno trajna grupa povezana srodstvom, brakom ili usvajanjem, čiji članovi žive zajedno, ekonomski surađuju i skrbe za potomstvo» (Fanuko, 2009).

Brojna istraživanja o razvoju osobnosti govore o obitelji kao o najsnažnijem čimbeniku tog razvoja. Obitelj najjače djeluje u predškolskoj i školskoj dobi, no njezin je utjecaj i iznimno važan i u kasnijim razdobljima života iz jednostavnog razloga zato što je obitelj prirodna sredina u kojoj čovjek živi od rođenja do smrti. U početnim razdobljima djetetova razvoja obitelj je najpogodnija sredina za odgajanje djeteta. Obitelj ujedno djeluje vrlo snažno na dječje emocije i na razvijanje toplih ljudskih odnosa.

Obiteljski faktori poput odnosa među roditeljima, količina stresa, financijski resursi i sl. dovode do različitih stilova odgoja djece (npr. podržavajućih ponašanja i emocionalne bliskosti, različite razine roditeljske osjetljivosti), a oni utječu na psihološki i ponašajni razvoj (npr. stilove privrženosti) koji utječe na tjelesni i socijalni razvoj. Rezultati brojnih istraživanja potvrdili su vezu između loših okolinskih uvjeta i razvoja nesigurne privrženosti (Kardum 2006; Gershoff, 2013). Kod nesigurno privrženih osoba veće je vjerojatnost da će imati kratkotrajne i nestabilne odnose tijekom života (Kardum, 2006). Istraživanja također navode povezanost zlostavljanja i zanemarivanja s razvojem brojnih psihičkih poteškoća u djetinjstvu, a i kasnije u odrasloj dobi (Darling, 2008). Jedna koja se često navodi kao posljedica zlostavljanja i zanemarivanja je razvoj psihopatskih tendencija, posebice tzv. sekundarna psihopatija (Deana, 2013; Dodig, 2009; Patrick, 2006).

1.1.Zlostavljanje u djetinjstvu

Već tisućama godina postoje različiti oblici zlostavljanja i zanemarivanja djece u različitim kulturama. Iako su se neki oblici ponegdje smatrali devijantnima i bili zabranjivani, najčešće je takvo ponašanje bilo prihvaćeno, čak se preporučivalo u društvenom kontekstu u kojem se odvijalo o čemu svjedoči i narodna izreka: „Batina je iz raja izašla“. Zahvaljujući razvoju društvene svijesti o ljudskim pravima te pravima djece i žena, danas takvi oblici ponašanja nailaze na društveno neodobravanje.

Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije zlostavljanje obuhvaća sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog neprimjerenog postupanja, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja

ili nepažljivog postupanja, eksploatacije ili drugih oblika iskorištavanja koji rezultiraju stvarnom ili mogućom povredom djetetovog života, zdravlja, razvoja ili digniteta u kontekstu odgovornosti, povjerenja ili moći (WHO, 1999). S obzirom na široku definiciju zlostavljanja bitno je napomenuti da se stručnjaci uglavnom usmjeravaju na postupke ili izostanak adekvatnih postupaka skrbnika prema djetetu koje rezultira lošim posljedicama za dijete (Herrenkohl, 2005; prema Buljan Flander, 2006).

Unatoč činjenici da se istraživanja na području zlostavljanja provode više od pola stoljeća, još uvijek nije postignut dogovor o operacionalizaciji konstrukta zlostavljanja i zanemarivanja. Neka istraživanja navode da postoje velike kulturološke razlike u prihvatljivom odgoju djece koje su povezane sa specifičnim aspektima roditeljskog ponašanja, međutim postoji slaganje da je zanemarivanje i zlostavljanje djece nedopušteno. Također ne postoje ni jasni kriteriji razlikovanja prihvatljivog načina odgoja od zlostavljanja i zanemarivanja. Osim toga, nema dogovora o tome određuje li se zlostavljanje djece na temelju ponašanja počinitelja, posljedica po dijete ili njihove kombinacije, te bi li se trebalo u operacionalizaciju uključiti i namjera roditelja (Gershoff, 2013).

Mnogobrojna istraživanja provedena u svim dijelovima svijeta upozoravaju na negativne učinke zanemarivanja i/ili zlostavljanja djece u obitelji (npr. Dobs i sur. 2006; Gershoff, 2013; Sheehan, 2008). Psiholozi, pa tako i ostali stručnjaci u tom području, razlikuju zlostavljanje i zanemarivanje. Zlostavljanje karakterizira prisutnost neslučajne povrede i iskazivanje otvorene agresije prema djetetu, dok se ponašanja poput nebrige, propuštanje roditelja da zadovolji emocionalne i razvojne potrebe djeteta smatraju zanemarivanjem. S obzirom na poprilično široku definiciju zanemarivanja, moglo bi se učiniti da velika većina roditelja zanemaruju svoju djecu na neki način, no bitno je naglasiti da se roditeljskim zanemarivanjem smatra tek ono ponašanje koje ometa dječji razvoj. Obje pojave se mogu podijeliti na dvije kategorije: tjelesnu i emocionalnu ili psihičku. Najjasniji kriteriji su za procjenu tjelesnog zlostavljanja djece, dok još uvijek postoje brojne polemike oko kriterija za definiranje emocionalnog zanemarivanja i zlostavljanja. Emocionalno zlostavljanje djeteta u najširem smislu obuhvaća razna ponašanja odraslih prema djetetu, koja su nepovoljna po djetetov emocionalni i psihički razvoj. Oblik emocionalnog zlostavljanja koji se najčešće pojavljuje je manipulacija dječjim osjećajima od strane odraslih osoba sa svrhom rješavanja nekih vlastitih problema (npr. rastave braka) te svjedočenje nasilju u obitelji, čak i ako dijete nije izravno žrtva tog nasilja. Fizičko zlostavljanje djece uključuje ponašanja prema osobi mlađoj od 18 godina koja rezultiraju rizikom za ozbiljno povrjeđivanje, smrt ili teške fizičke posljedice (Pećnik, 2003). U istraživanjima zlostavljanja u djetinjstvu kao zasebna kategorija navodi se i seksualno zlostavljanje. Seksualno zlostavljanje

odnosi se na svaki seksualni kontakt između djeteta i barem pet godina starije osobe (odraslog ili adolescenta) (Ajduković i Pećnik, 1994).

Izloženost zanemarivanju i zlostavljanju u djetinjstvu povezani su s ranom pojavom poremećaja u ponašanju i delinkvencijom, kao i kasnijim životnim putem uključujući nižu naobrazbu te otežano i nestabilno zapošljavanje (Balent, 2006).

Brojna istraživanja su pokazala da se kod zlostavljane djece češće razvija nesigurna privrženost koja kasnije može dovesti do poteškoća u emocionalnom i socijalnom funkcioniranju. Nadalje, utvrđeno je kako je znatno veća vjerojatnost da će dijete, ako je zlostavljano, razviti nesigurnu privrženost sa skrbnikom, što znači da će njihov odnos biti obilježen emocionalnim odbijanjem, negativnim emocijama, ambivalentnošću, verbalnim napadima i neusklađenom interakcijom, pri čemu postoji mogućnost da dijete prenese takav oblik odnosa i u interakciju s drugim osobama (Baker i sur., 2012; Briere, 1996; prema Karlović, 2001; Gershoff, 2013; Sheehan, 2008).

1.2. Stilovi privrženosti

Bowlby (1969; prema Vasta i sur., 2004) definira privrženost kao afektivnu vezu koju označava tendencija održavanja i traženja bliskosti s objektom privrženosti, što se najviše očituje u stresnim situacijama. Privrženost predstavlja urođenu biološku potrebu za bliskim kontaktom s osobom koja se brine o djetetu. Ainsworth i sur. (1978; prema Ružić, 2006) navode da se ovisno o ponašanju majke prema novorođenčetu, kvaliteti njihova odnosa, majčinu primjećivanju djetetovih signala i njihovu točnom interpretiranju, prikladnom odgovaranju, brizi i nježnosti, stvara jedan od tri tipa privrženosti djeteta prema majci. Tako razlikujemo sigurni tip privrženosti u koji se ubraja oko 65% djece, izbjegavajući tip u koji se ubraja oko 25% djece i anksiozno ambivalentni tip u koji se ubraja oko 10% djece (Bartholomew i Horowitz, 1991; Gershoff, 2013; Lapsley, Varshney i Aalsma, 2000;). Izbjegavajući i anksiozno ambivalentni tip zajedno čine nesigurni tip privrženosti. Osobe internalizirajući svoja iskustva sa skrbnikom stvaraju radni model o sebi i radni model o drugima, točnije integriraju svoja osnovna vjerovanja o sebi, drugima i svijetu općenito.

Kod odraslih osoba, Brennan, Clark i Shaver (1998; prema Balent 2006) su koristeći postojeće mjere samoprocjene privrženosti koje se baziraju na kategorijama identificirali dvije bipolarne dimenzije: sigurnost-anksioznost i bliskost-izbjegavanje. Dimenzija sigurnost-anksioznost odnosi se na strah od napuštanja i potrebu za ekstremnom bliskošću. Dimenzija bliskost-izbjegavanje, tj. udobnosti s bliskošću kreće se od lakog zbližavanja s drugima do neugode kada odnosi s drugima postanu bliski.

Slično tome, Bartholomew i Horowitz (1991) su ponudili dvodimenzionalni model privrženosti prema kojem se u podlozi različitih tipova privrženosti nalaze dvije dimenzije- radni model o sebi i radni model o drugima. Dimenzija model o sebi povezana je sa stupnjem emocionalne zavisnosti o drugima, odnosno pozitivan model o sebi odražava unutarnji osjećaj vrijednosti samog sebe, nezavisno o vanjskoj procjeni. Negativan model o sebi odražava anksioznost zbog mogućeg odbijanja pojedinca u bliskim odnosima. Dimenzija drugih odnosi se na uvjerenja koliko su nam drugi dostupni, točnije koliko podrške nam mogu pružiti. Pozitivan model drugih vodi do lakšeg traženja intimnosti i podrške u vezama, a negativni model dovodi do izbjegavanja intimnosti (Bartholomew, 1997). Kada se ta dva modela dihotomiziraju kao pozitivan ili negativan tada razlikujemo četiri tipa privrženosti u odrasloj dobi: sigurni, zaokupljeni, odbijajući i plašljivi. Sigurno privržena osoba je autonomna i osjeća se ugodno u intimnim odnosima. Zaokupljeno privrženi pojedinci, kako i ime kaže, su stalno zaokupljeni svojim odnosima s drugim ljudima, konstantno ih preispituju te se rijetko osjećaju sigurno u odnosu. Osobine tipične za plašljivo privrženu osobu su izbjegavanje društva te strah od intimnosti. Odbijajuće privržene osobe su vrlo visoko na izbjegavanju, odnosno odbijaju svaku intimnost te se trude zadržati svoju neovisnost o drugima (Bartholomew, 1990).

Mnogobrojna istraživanja pokazuju da se kod zanemarene i zlostavljane djece češće razvija nesigurna privrženost koja može dovesti do poteškoća u emocionalnom i socijalnom razvoju i funkcioniranju (Baker i sur., 2012; Gershoff, 2013; Sheehan, 2008). Zeanah i Zeanah (1989; prema Pećnik, 2003) smatraju kako obrasci ranih odnosa i razvoj unutarnjih radnih modela imaju dalekosežnije posljedice od samih specifičnih traumatskih događaja, a ono što zapravo oblikuje temelj unutarnjeg radnog modela jest djetetovo subjektivno viđenje iskustva zlostavljanja. Pregledom longitudinalnih istraživanja ranih prediktora delinkventnog i kriminalnog ponašanja muškaraca utvrđeno je da je roditeljsko ponašanje jedan od najznačajnijih i najdosljednijih prediktora delinkvencije i kriminaliteta, odnosno roditeljsko ponašanje je značajniji prediktor čak i od kriminaliteta roditelja, socioekonomskog statusa, školskog neuspjeha te problema ponašanja u ranijoj dobi (Howe, 2010). Navedena istraživanja ukazuju na važnost i ulogu skrbnika u usmjeravanju života ljudi, te je upravo namjera ovog istraživanja provjeriti vrstu privrženosti koju imaju zatvorenici u zatvoru te povezanost privrženosti obitelji i prijateljima s prisutnim zlostavljanjem u djetinjstvu. Roditelji svojim negativnim odgojnim postupcima poput zlostavljanja i zanemarivanja mogu kod djece prouzrokovati različite psihičke poteškoće, između ostalih i psihopatiju, točnije sekundarnu psihopatiju (Darling, 2008; Deana 2013).

1.3. Psihopatske tendencije

Proučavanje kriminalnog ponašanja ujedno obuhvaća i proučavanje različitih mentalnih poremećaja koji mogu dovesti do abnormalnog ponašanja. Termini koji se u razgovorima najčešće koriste za opisivanje zatvorenika su sociopat i psihopat, odnosno antisocijalna ličnost. Mnogi psihijatri i psiholozi koriste ova dva termina u istom značenju zbog činjenice da dijele neke iste osobine poput: nepoštivanja prava drugih ljudi, nepoštivanje zakona i socijalnih normi, manjak osjećaja krivnje te agresivno ponašanje. No, posljednja istraživanja su utvrdila da postoje određene razlike u karakteristikama između sociopata i psihopata. Sociopati su nervozni, lako se uznemire, neobrazovani, nisu u stanju zadržati posao, žive na društvenim marginama te ukoliko počine zločin to najčešće bude neorganizirano i spontano. S druge strane, psihopati su manipulativni, šarmantni, lako zadobiju povjerenje ljudi, izuzetno dobro oponašaju emocije, najčešće su obrazovani i imaju stalan posao. Kad psihopat počini zločin pažljivo planira svaki detalj (Blair, 2005; Cox, 1999).

Nadalje, psihopatija se definira kao konstrukt koji obuhvaća ponašajnu manifestaciju antisocijalnog ponašanja, ali i psihološku strukturu odgovornu za takvo ponašanje – impulzivnost, egocentrizam, plitke emocije, manjak krivnje, kajanja i empatije, patološko laganje, manipulativnost te kršenje društvenih normi i očekivanja (Brašnić, Ajduković i Ručević, 2009; prema Dodig i Ricijaš, 2011). Osobe izraženih psihopatskih tendencija također odlikuje neiskrenost, nemogućnost da uspostave stabilne odnose sa drugima te površni šarm (Blair, 2005). Psihopatske osobine se mogu naći u populaciji počinitelja različitih kriminalnih djela, ali su posebno prisutne kod onih osoba koja vrše zločine karakteristične po nasilnim ili brutalnim elementima (Hare, 2003; prema Međedović, 2011). Istraživanja u okviru jednog od najčešće upotrebljavanih instrumenata u procjeni psihopatije kod zatvorenika (Psychopathy Checklist-Revised- PCL-R; Hare, 2003) pokazuju da oko 15-20% muških osuđenika u Sjevernoj Americi ima izražene psihopatske tendencije (Hare, 2003; prema Međedović 2011). Brojka je gotovo ista u populaciji osuđenika kojima je od strane suda izrečena obavezna mjera liječenja na osnovu dijagnosticirane psihičke bolesti ili ovisnosti. Međutim, pokazuje se da je veza između psihopatije i kriminaliteta posebno izražena kada su u pitanju nasilni zločini za koje se u pravilu dobivaju i dugogodišnje kazne (Međedović, 2011).

Neki istraživači (npr. Deana i sur., 2013; Levenson, 1995; Ray i sur., 2009) psihopatiju dijele na primarnu i sekundarnu. Kako i ime kaže, primarna psihopatija se odnosi na osobe koje su rođene s određenim karakteristikama ponašanja, odnosno njihovo ponašanje je određeno genotipom. Sekundarna psihopatija razvija se najčešće uslijed zlostavljanja u djetinjstvu, te osobe osjećaju krivnju, sram, anksioznost i empatiju, ali se ne osjećaju niti bolje niti lošije kada čine

dobra ili loša djela jer nisu imali priliku naučiti normalno reagirati na podražaje. Osobine primarne psihopatije su: sklonost laganju, nedostatak kajanja, bešćutnost te manipulativnost, dok su karakteristike sekundarne psihopatije: impulzivnost, netolerancija frustracije, nedostatak dugoročnih ciljeva te eksplozivnost. Također, jedna od razlika koja se često navodi da su osobe sa sekundarnom psihopatijom, za razliku od onih s primarnom psihopatijom, sklone izrazitoj anksioznosti (Deana i sur., 2013; Levenson, 1995; Patrick, 2006).

U ovom će se istraživanju provjeriti prisutnost psihopatskih tendencija te jesu li one povezane s duljinom izrečene kazne kod zatvorenika u hrvatskom zatvoru. Istraživanje se provodi kako bi se ispitaio odnos između zlostavljanja u djetinjstvu, stilova privrženosti i psihopatskih tendencija u Hrvatskoj, točnije u požeškoj kaznionici. Neka od istraživanja u inozemstvu su ispitivala povezanost stila privrženosti s nošenjem s traumama kod zatvorenika. Dobili su podatak da je stil privrženosti značajniji prediktor simptoma posttraumatskog stresa nego sama ozbiljnost traume (Diepernik i sur., 2010). Istraživanje Warda i suradnika (2010) provjeravalo je vrstu stila privrženosti kod seksualnih prijestupnika te su dobili podatak da seksualni prijestupnici najčešće imaju jedan od nesigurnih stilova privrženosti. Saltaris (2012) je napravila metaanalizu dostupnih podataka o povezanosti psihopatije s ranim iskustvima u djetinjstvu. Navodi podatak da je u većini istraživanja pronađena povezanost između negativnih iskustava u djetinjstvu i pojave psihopatskih tendencija. No, nedostatak ovih i sličnih prethodnih istraživanja jest da nisu provjeravali povezanost svih triju varijabli, odnosno zlostavljanja u djetinjstvu, stilova privrženosti i psihopatskih tendencija. Osim toga, većina ih je provedena na uzorcima iz opće populacije, a ona koja su provedena među zatvorenicima uglavnom su se fokusirala na zatvorenike koji su počinili izrazito nasilne delikte (npr. Frodi i sur., 2010; Nakas-Eisikovits i sur. 2002). Naposljetku, niti jedno istraživanje u Hrvatskoj do sada nije ispitivalo odnose među navedenim varijablama.

2. Cilj, problem i hipoteze

2.1. Cilj

Ispitati odnos zlostavljanja u djetinjstvu, stilova privrženosti te psihopatskih tendencija kod zatvorenika i provjeriti na koji način su, ako jesu, ti konstrukti povezani s duljinom izrečene kazne.

2.2. Problem

1. Utvrditi postoji li povezanost zlostavljanja u djetinjstvu i stilova privrženosti.
2. Utvrditi postoji li povezanost zlostavljanja u djetinjstvu i psihopatskih tendencija.
3. Utvrditi postoji li povezanost stilova privrženosti i psihopatskih tendencija.
4. Utvrditi postoji li povezanost između psihopatskih tendencija i duljine izrečene kazne.
5. Utvrditi doprinos zlostavljanja u djetinjstvu razvoju pojedinih dimenzija stilova privrženosti.

2.3. Hipoteze

- H1. Zlostavljanje u djetinjstvu je pozitivno povezano s razvojem nesigurne privrženosti.
- H2. Zlostavljanje u djetinjstvu je pozitivno povezano s izraženošću psihopatskih tendencija.
- H3. Nesiguran tip privrženosti je pozitivno povezan s izraženošću psihopatskih tendencija.
- H4. Psihopatske tendencije su pozitivno povezane s duljinom izrečene kazne.
- H5. Najveći doprinos razvoju nesigurne privrženosti imat će prisutnost zlostavljanja u djetinjstvu.

3. Metoda

3.1. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 161 sudionik, od tog je njih 88 (54%) bilo muškog spola, a 73 (46%) ženskog spola. Raspon godina sudionika bio je od 18 do 72 ($M = 40,82$; $SD = 12,63$) s medijanom 42. Sudionici su odabrani iz kažnjeničke populacije Kaznionice u Požegi. Kaznionica u Požegi je ustrojstvena jedinica Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske, dakle kazneno tijelo, u kojem se izvršava kazna zatvora u trajanju duljem od šest mjeseci. U Kaznionici u Požegi izdržava se i kazna maloljetničkog zatvora u zatvorenim i poluotvorenim uvjetima. Kaznionice su ustrojene prema spolu, dobi, duljini kazne i kriminalnom povratu (recidivu) zatvorenika. Neovisno o stupnju sigurnosti, kaznionice mogu

imati zatvorene, poluotvorene i otvorene odjele. Sudionici su za potrebe ovog istraživanja razvrstani od strane pravnog stručnjaka u sedam kategorija po vrsti počinjenog djela: 1. gospodarska prijevара i zlouporaba položaja ($N = 57$); 2. krađa, razbojništvo i primanje mita ($N = 18$); 3. zlouporaba, posjedovanje i preprodaja droge ($N = 32$); 4. neisplaćena alimentacija, prometna nesreća, opće opasna radnja ($N = 12$); 5. prekoračenje samoobrane, poticanje na kazneno djelo, zanemarivanje djeteta, nasilje u obitelji ($N = 11$); 6. razbojnička krađa ($N = 12$); te 7. silovanje, podvođenje djeteta, ubojstvo, krvni delikt ($N = 19$).

S obzirom da prethodna istraživanja (Babić, 2006; Gershoff, 2013; Kamenov i Jelić, 2001; Patrick, 2006; Ray i sur., 2009; Saltaris, 2012) pokazuju dobne i spolne razlike u ispitivanim varijablama provjereno je postoje li te razlike i u ovom istraživanju. Hi-kvadratom nisu utvrđene spolne razlike s obzirom na stilove privrženosti. Stil privrženosti prijateljima $\chi^2(3, N = 161) = 0,11$; $p > ,05$; stil privrženosti obitelji $\chi^2(3, N = 161) = 1,68$; $p > ,05$. Osim u stilovima privrženosti, ispitane su razlike između muškaraca i žena s obzirom na ostale ispitivane varijable. Hi-kvadrat testom dobivena je statistički značajna razlika između spolova po počinjenom kaznenom djelu; $\chi^2(6, N = 161) = 16,59$; $p < ,01$. Pri tome je u kategorijama gospodarska prijevара i zlouporaba položaja; krađa, razbojništvo i primanje mita te u kategoriji prekoračenje samoobrane, poticanje na kazneno djelo, zanemarivanje djeteta i nasilje u obitelji više osoba ženskog spola. U kategorijama zlouporaba, posjedovanje i preprodaja droge; razbojnička krađa te silovanje, podvođenje djeteta, ubojstvo i krvni delikt više osoba muškog spola. U kategoriji ne isplaćena alimentacija, prometna nesreća i opće opasna radnja je podjednak broj osoba oba spola. Niti na jednoj od preostalih ispitivanih varijabli nisu utvrđene razlike između muškaraca i žena te između mlađih punoljetnika i starijih punoljetnih osoba.

3.2. Instrumenti

Upitnik općih informacija: od sudionika se tražilo da napišu dob i spol, kazneno djelo koje su počinili i duljinu kazne koju su dobili, je li netko od članova obitelji bio u zatvoru/kaznionici te jesu li imali pokušaje suicida?

Privrženost se ispitivala Inventarom iskustva u bliskim vezama- skraćena verzija (IIBV, eng. Experiences in Close Relationship Inventory; Brennan i sur., 1998; prema Kamenov i Jelić, 2003). Skraćena verzija sastoji se, kao i originalna, od dvije skale: *skale izbjegavanja* i *skale anksioznosti* kojima se utvrđuju dvije dimenzije privrženosti: dimenzija izbjegavanja i dimenzija anksioznosti, a kombinacijom rezultata na dvije dimenzije moguće je dobiti četiri tipa privrženosti: sigurnu, odbijajuću, zaokupljenu i plašljivu privrženost. Radi se o skalama samoprocjene sa ukupno 18 čestica (9 čestica za svaku skalu). Skalu izbjegavanja čine čestice

označene neparnim brojem, a skalu anksioznost čestice označene parnim brojem. Istraživanjem Kamenov i Jelić (2003; prema Ružić 2006) utvrđeno je kako skraćena verzija ima zadovoljavajuću konstruktnu valjanost, te kako ona u potpunosti replicira dvofaktorsku strukturu originalne skale što znači da se njome mjeri isti konstrukt kao i originalnom skalom. Zadatak sudionika bio je da za svaku česticu izraze stupanj slaganja s navedenom tvrdnjom na skali od 1 do 7 (1- uopće se ne slažem, 4- niti se slažem niti se ne slažem, 7- u potpunosti se slažem). Rezultati se formiraju zbrajanjem procjena za odgovarajuće čestice pojedinih dimenzija. Mogući raspon rezultata iznosi od 9 do 63 kod svake skale, pri čemu niži rezultat ukazuje na niže izraženu pojedinu dimenziju privrženosti kod sudionika.

U ovom istraživanju ispitana je privrženost zasebno za prijatelje i obitelj. Korelacije između dviju istovjetnih dimenzija za prijatelje i obitelj bile su umjerene (korelacija za dimenziju anksioznosti između prijatelja i obitelji je iznosila $r = ,58$; $p < ,01$; korelacija za dimenziju izbjegavanja između prijatelja i obitelji je iznosila $r = ,45$; $p < ,01$).

Pouzdanost izračunata Cronbach alfa u drugim istraživanjima za dimenziju izbjegavanja iznosi $\alpha = ,86$ (Kamenov i Jelić, 2003) te $\alpha = ,84$ (Balent, 2006), dok je u ovom istraživanju iznosila $\alpha = ,77$. Druga istraživanja su za dimenziju anksioznosti utvrdili pouzdanost od $\alpha = ,82$ (Kamenov i Jelić, 2003) te $\alpha = ,80$ (Balent, 2006), a u ovom istraživanju je iznosila $\alpha = ,83$. Pouzdanosti su zadovoljavajuće. U pronađenim istraživanjima pouzdanosti ovog upitnika računata su zajedno za obitelji i prijatelje te nije moguća usporedba s drugim istraživanjima. U ovom istraživanju pouzdanosti za dimenziju anksioznosti za prijatelje iznosi $\alpha = ,76$; za obitelj iznosi $\alpha = ,72$. Pouzdanosti za dimenziju izbjegavanja, u ovom istraživanju, za prijatelje iznosi $\alpha = ,65$; za obitelj iznosi $\alpha = ,69$. Pouzdanosti su zadovoljavajuće.

IIBV upitnik također pruža mogućnost da se ukupni rezultat formira na temelju dviju dimenzija međusobnim kombiniranjem dobiju sigurni, odbijajući, zaokupljeni i plašljivi stil privrženosti (sigurna privrženost: izbjegavanje < 36 ; anksioznost < 36 ; odbijajuća privrženost: izbjegavanje > 36 ; anksioznost < 36 ; zaokupljena privrženost: izbjegavanje < 36 ; anksioznost > 36 ; plašljiva privrženost: izbjegavanje > 36 ; anksioznost > 36).

Zlostavljanje u djetinjstvu je mjereno *Upitnikom o zlostavljanju u djetinjstvu*: (Karlović, 2001) kojim je obuhvaćeno emocionalno, fizičko, seksualno zlostavljanje, zanemarivanje, te svjedočenje zlostavljanju u obitelji. Upitnik je nastao izmjenama i dopunama Sveobuhvatne skale zlostavljanja u djetinjstvu za odrasle (eng. Comprehensive Child Maltreatment Scales for Adults; Higgins i McCabe, 2000; prema Karlović, 2001). Upitnik se sastoji od niza pitanja koja opisuju određena ponašanja karakteristična za pojedine oblike zlostavljanja. Zadatak sudionika jest da uz svako ponašanje odredi čestinu (nikad, ponekad, često) kojom su se, zasebno otac,

zasebno majka te zasebno drugi odrasli (skrbnici, očuh, maćeha itd.), ponašali prema njemu te prema drugima u obitelji. Rezultat je moguće odrediti posebno za svaku skalu, kombinacijama skala ili pak kao ukupni rezultat. Od sudionika se u uputi traži da se prisjete iskustva do svoje četrnaeste godine što je dob do koje se u Hrvatskoj osoba smatra djetetom.

Rezultat se formira zbrajanjem odgovora na pojedinim tvrdnjama, pri čemu viši rezultat ukazuje na veći broj doživljenih oblika zlostavljanja. Teorijski raspon se kreće od 0 do 112. Kako su samo dva sudionika izvijestila o nekom obliku seksualnog zlostavljanja, taj dio upitnika je isključen iz daljnje obrade te je mogući maksimalan rezultat na upitniku bio 88. S obzirom da su korelacije između dva preostala dijela upitnika (fizičko zlostavljanje i svjedočenje roditeljskom nasilju) bile umjerene ($r = ,557$, $p < ,01$) u daljnjoj obradi rađeni su zasebni postupci. Pouzdanost ovog upitnika, izračunata Cronbach alfa, u drugim istraživanjima iznosi $\alpha = ,89$ (Karlović, 2001) te $\alpha = ,95$ (Balent, 2006) dok u ovom istraživanju iznosi $\alpha = ,87$. Pouzdanost je zadovoljavajuća. Korelacije između dva fizičkog zlostavljanja i svjedočenja roditeljskom nasilju u ovom istraživanju su bile umjerene ($r = ,56$, $p < ,01$).

Psihopatske tendencije mjerene su *Levensonovom skalom za samoprocjenu psihopatije*: (Levenson Self-Report Psychopathy Scale; Levenson, Kiehl i Fitzpatrick, 1995). Ova skala sastoji se od 26 čestica, pri čemu se prvih 16 čestica odnosi na primarnu psihopatiju koja obuhvaća sklonost ka laganju, nedostatak kajanja, okorjelost, manipulativnost, a preostalih 10 čestica na sekundarnu psihopatiju koja obuhvaća impulzivnost, netoleranciju frustracije, naglu narav te nedostatak dugoročnih ciljeva. Zadatak sudionika je za svaku tvrdnju odrediti stupanj u kojem se slaže s njom, od 1 = izričito se ne slažem, do 4 = izričito se slažem. Pouzdanost u Levensonovu istraživanju (1995) za primarnu psihopatiju iznosila je $\alpha = 0,82$, dok je za sekundarnu bila $\alpha = ,63$. U ovom istraživanju pouzdanost, izračunata Cronbach alfa za primarnu psihopatiju iznosila je $\alpha = ,74$, dok je za sekundarnu iznosila $\alpha = ,69$. Pouzdanosti su zadovoljavajuće. Korelacija između primarne i sekundarne psihopatije u ovom istraživanju je niska i iznosi $r = ,25$; $p < ,01$.

3.3. Postupak

Istraživanje je provedeno u prostorijama Kaznionice u Požegi. Nakon slanja službenog dopisa Fakulteta Ministarstvu pravosuđa i Kaznionici dogovoren je termin i sam način provođenja istraživanja. Istraživanje je provedeno metodom papira i olovke. Kaznionica je upravno i smještajno podijeljena u tri djela: muški dio (otvoreni i poluotvoreni), ženski dio (teoretski otvoreni, poluotvoreni i zatvoreni, no u stvarnosti je jedna zgrada i sve zatvorenice su zajedno) te maloljetnički zavod (iako su svi kažnjenici koji su bili prisutni mlađi punoljetnici). U

svakom od tri navedena dijela postoji upravitelj s kojim je dogovoren način provedbe istraživanja te vrijeme provedbe istraživanja. Prilikom ulaska u svaki odjel upitnici i olovke su rastavljeni zbog sigurnosnih mjera. Samo istraživanje je provođeno u društvenim prostorijama pojedinih odjela uz stalnu prisutnost zaštitara. Sudionicima je dan ranije najavljeno istraživanje te su zamoljeni da se odazovu u što većem broju, no nekoliko puta je naglašeno da je sudjelovanje dobrovoljno. Redoslijed upitnika je mijenjan od odjela do odjela kako bi se izbjegao mogući utjecaj na rezultate. Sudionicima je na samom početku ponovo naglašeno da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i anonimno te da mogu odustati od sudjelovanja u svakom trenutku. Prije početka ispunjavanja upitnika, sudionicima je pročitana uputa te naglašeno kako su podaci povjerljivi te da ih osim same istraživačice nitko neće vidjeti te su zamoljeni da iskreno odgovaraju na pitanja. Također je napomenuto, ako bude bilo kakvih problema tokom ispunjavanja upitnika, da se slobodno obrate istraživačici ili upraviteljima. Istraživanje je trajalo u prosjeku 20 minuta na muškim odjelima, a 30 minuta u prosjeku na ženskim odjelima.

4. Rezultati

Prikupljeni podaci statistički su analizirani pomoću programskog paketa SPSS for Windows verzija 20.0.

Prije bilo kakvih analiza ispitano je postoje li uvjeti za korištenje parametrijskih postupaka u daljnjoj obradi. Prvi korak bila je provjera normaliteta distribucije varijabli Kolmogorov-Smirnovljevim testom pri čemu je utvrđeno da distribucije svih ispitanih varijabli značajno odstupaju od normalne. No, uvjet normalnosti distribucija može biti prekršen ako su distribucije međusobno slične u odstupanju od normalne raspodjele (Petz, 1997). U ovom slučaju distribucije svih varijabli su pozitivno asimetrične. U tablici 1 prikazani su deskriptivni podaci za ispitivane varijable.

Tablica 1. Deskriptivni podaci za ispitivane varijable

	M	SD	Min	Max _p	Max _M	α
Ukupno	10,65	9,44	0	52	88	0,87
zlostavljanje						
Svjedočenje	7,35	4,38	0	23	36	0,88
roditeljskom nasilju						
Fizičko	3,21	6,04	0	35	52	0,82
zlostavljanje						
Dimenzija	27,87	8,74	13	56	126	0,83
anksioznosti						
Dimenzija	28,50	7,74	12	50	126	0,77
izbjegavanja						
Primarna	35,71	7,71	16	52	64	0,74
psihopatija						
Sekundarna	22,57	4,23	13	35	40	0,69
psihopatija						

Bilješka. Max_p = Makimalan postignuti rezultat; Max_M = Makimalan mogući rezultat

Iz tablice 1 vidljivo je da su pouzdanosti svih korištenih upitnika zadovoljavajuće te da maksimalni rezultati nisu postignuti niti na jednom upitniku. Također varijabilitet je najveći za procjenu zlostavljanja, a najmanji za procjenu psihopatije.

S obzirom na stil privrženosti članovima obitelji njih 66,5% je klasificirano u sigurnu privrženost, njih 15,5% je u skupini s odbijajućom privrženosti, njih 10,6% ima zaokupljenu

privrženost, dok je 7,5% klasificirano u skupinu s plašljivom privrženosti. Slični postoci dobiveni su i za prijatelje. Tako je njih 66,5% sigurno privrženo prijateljima, 9,9% ima odbijajuću privrženost, 14,3% zaokupljenu, dok je njih 9,3% plašljivo privrženo prijateljima.

Kako bi se odgovorilo na prva tri problema, odnosno kako bi se utvrdilo postoji li povezanost zlostavljanja u djetinjstvu, privrženosti i psihopatskih tendencija izračunati su koeficijenti korelacije. Rezultati su prikazani u tablici 2.

Tablica 2. Interkorelacije između primarne i sekundarne psihopatije, svjedočenja roditeljskom nasilju, fizičkog nasilja, te stilova privrženosti za obitelj i prijatelje (N=161)

	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1.Primarna psihopatija	,25**	,00	-,01	,22**	,24**	,2*	,19*	,17*	,21**
2.Sekundarna psihopatija	-	,07	,08	,21**	,28**	,14	,34**	,27**	,29**
3.Fizičko zlostavljanje		-	,56**	,26**	,04	,03	,05	,12	,02
4.Svjedočenje roditeljskom nasilju			-	,14	,09	-,03	-,01	-,02	,03
5.Izbjegavanje prijatelji				-	,41**	,45**	,45**	,46**	,62**
6.Anksioznost prijatelji					-	,27**	,58**	,42**	,63**
7.Izbjegavanje obitelj						-	,34**	,52**	,24**
8.Anksioznost obitelj							-	,65**	,51**
9.Sigurni/nesigurni obitelj								-	,39**
10.Sigurni/nesigurni prijatelji									-

* $p < ,05$; ** $p < ,01$

Kao što se vidi u tablici 2, značajna povezanost utvrđena je samo između doživljenog fizičkog nasilja i dimenzije privrženosti izbjegavanje u odnosima s prijateljima. Pri tome su osobe koje su izvještavale o više doživljenog fizičkog nasilja do 14. godine, u prosjeku, češće izvještavale o izbjegavajućim ponašanjima u odnosu s prijateljima. Nadalje, jednostavnom analizom varijance ispitano je razlikuju li se četiri stila privrženosti s obzirom na ispitivane varijable. Suprotno očekivanjima, nije utvrđena statistički značajna razlika između različitih stilova privrženosti i svjedočenja roditeljskom nasilju kako za obitelj, $F(17, 143) = 0,42$; $p > ,05$ tako ni za prijatelje, $F(17, 143) = 1,14$; $p > ,05$. Slični rezultati dobiveni su i za fizičko nasilje, za obitelj, $F(24, 136) = 1,17$; $p > ,05$; za prijatelje, $F(24, 136) = 0,73$; $p > ,05$.

Kako se stilovi privrženosti često klasificiraju u siguran, odnosno nesigurne stilove privrženosti (zaokupljeni, odbijajući i plašljivi) ispitan je i odnos sigurne, odnosno nesigurne privrženosti obitelji i prijateljima i pojedinih oblika i ukupnog doživljenog nasilja u djetinjstvu. Suprotno očekivanjima, korelacije između tako formirane privrženosti i pojedinih oblika doživljenog nasilja su vrlo niske (od -0,02 do 0,03) i nisu statistički značajne.

Nadalje, suprotno očekivanjima, nije utvrđena statistički značajna povezanost primarne psihopatije i fizičkog nasilja kao niti primarne psihopatije i svjedočenja roditeljskom nasilju. Slični rezultati dobiveni su i za sekundarnu psihopatiju, odnosno nije utvrđena statistički značajna korelacija između sekundarne psihopatije i svjedočenja roditeljskom nasilju, odnosno fizičkog nasilja.

No, u skladu s očekivanjima primarna psihopatija je bila značajno, iako nisko, povezana s privrženosti i obitelji i prijateljima, formuliranom na oba načina, kao dimenzija i kao sigurna/nesigurna privrženost. Slični rezultati utvrđeni su i za sekundarnu psihopatiju. Statistički značajna korelacija nije utvrđena jedino između sekundarne psihopatije i dimenzije izbjegavanja u odnosima s obitelji.

Za odgovor na četvrti problem, odnosno za utvrđivanje odnosa psihopatskih tendencija i duljine izrečene kazne izračunata je jednostavna analiza varijance pri čemu je nezavisna varijabla duljina izrečene kazne dok su zavisne varijable primarna i sekundarna psihopatija. Da podsjetimo, kategorijalna varijabla «duljina izrečene kazne» je u ovom slučaju koncipirana na temelju grupa koje je postavio pravni stručnjak. Rezultati analize su prikazani u tablici 3.

Tablica 3. Usporedba sudionika s različitim izrečenom kaznom s obzirom na psihopatske tendencije ($N = 161$)

		N	M	SD	F-omjer
Primarna psihopatija	1.	57	36,21	8,04	0,90
	2.	18	37,78	5,21	
	3.	32	34,84	8,34	
	4.	12	33,58	8,64	
	5.	11	32,91	5,54	
	6.	12	38	8,86	
	7.	19	35,26	7,35	
Sekundarna psihopatija	1.	57	22,07	3,64	1,32
	2.	18	24,55	5,76	
	3.	32	22,81	4,18	
	4.	12	20,83	4,39	
	5.	11	23,09	3,39	
	6.	12	21,75	3,08	
	7.	19	23,1	4,45	

Bilješka: 1. Gospodarska prijevara, zlorporaba položaja; 2. Krađa, razbojništvo, primanje mita; 3. Zlorporaba, posjedovanje i preprodaja droge; 4. Neisplaćena alimentacija, opće opasna radnja, prometna nesreća; 5. Prekoračenje samoobrane, poticanje na kazneno djelo, zanemarivanje djeteta, nasilje u obitelji; 6. Razbojnička krađa; 7. Silovanje, podvođenje djeteta, ubojstvo, krvni delikt

Kao što se vidi iz tablice 3, suprotno očekivanjima, nije utvrđena statistički značajna razlika u izraženosti primarne i sekundarne psihopatije kod zatvorenika s različitim kaznenim djelima.

U svrhu odgovora na peti problem, a koji se odnosi na utvrđivanje doprinosa zlostavljanja u djetinjstvu razvoju pojedinih dimenzija stilova privrženosti, provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize. Prva od hijerarhijskih analiza bila je s prediktorskim varijablama spol, dob, primarna i sekundarna psihopatija, te sigurni i nesigurni stil privrženosti za obitelj i za prijatelje, dok je kriterijska varijabla bila fizičko zlostavljanje. Druga hijerarhijska analiza je imala jednake prediktorske varijable kao i prva, no kriterijska varijabla je bilo svjedočenje roditeljskom nasilju. Rezultati su prikazani u tablici 4.

Tablica 4. Rezultati hijerarhijske analize za kriterije: fizičko nasilje i svjedočenje roditeljskom nasilju ($N = 161$).

Prediktori	Fizičko nasilje				Svjedočenje roditeljskom nasilju			
	R^2	ΔR^2	ΔF	β	R^2	ΔR^2	ΔF	β
1.korak								
Dob				-0,13				-0,12
Spol								
	0,12	0,01	1,21	-0,03	0,25	0,06	5,10**	-0,25**
2. korak								
Dob				-0,12				-0,12
Spol				-0,02				-0,25**
Primarna psihopatija				-0,01				-0,02
Sekundarna psihopatija								
	0,14	0,00	0,29	0,06	0,25	0,06	0,28	0,06
3.korak								
Dob				-0,13				-0,12
Spol				-0,04				-0,25**
Primarna psihopatija				-0,02				-0,03
Sekundarna psihopatija				0,03				0,05
Sigurni/ nesigurni obitelj				-0,02				0,04
Sigurni/ nesigurni prijatelji								
	0,18	0,01	1,14	0,13	0,25	0,06	0,09	-0,02

Bilješka: R^2 = ukupni doprinos objašnjenjima varijanci; ΔR^2 =doprinos pojedine grupe prediktora objašnjenjima varijanci; ΔF = vrijednost F-omjera za dodanu grupu prediktora; β = vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta; ** $p < ,01$

Kao što se može vidjeti iz tablice 4, uključeni prediktori su objasnili samo 18,2% varijance fizičkog nasilja te 25% varijance svjedočenja roditeljskom nasilju. Pri tome se niti

jedna od uključenih varijabli nije pokazala značajnim prediktorom doživljenog fizičkog nasilja. Suprotno tome, spol se pokazao značajnim prediktorom svjedočenja roditeljskom nasilju, pri čemu je više osoba muškog spola izvještavalo o nasilju među roditeljima. No, suprotno očekivanjima, preostale uključene varijable nisu se pokazale značajnim prediktorima ovog kriterija.

Kako bi se dobio dodatni uvid u podatke napravljene su i dvije binarne logističke regresijske analize. Pri tome su kao prediktorske varijable uključeni dob, spol, primarna i sekundarna psihopatija, dok su kriterijske varijable bile sigurni i nesigurni stil privrženosti prema prijateljima te sigurni i nesigurni stil privrženosti prema obitelji.

Tablica 5. Rezultati binarne logističke regresije za kriterijske varijable sigurnim/nesigurnim stil privrženosti prijateljima i obitelji.

	Prijatelji			Obitelj		
	B	Eksp (B)	Negelkerke R^2	B	Eksp (B)	Negelkerke R^2
Dob	0,02	1,02		0,02	1,02	
spol	-0,66	0,52		-0,32	0,73	
Primarna psihopatija	0,03	1,03		0,04	1,05	
Sekundarna psihopatija	0,15	1,16	0,15	0,15**	1,16	0,16

Bilješka: B= logistički koeficijent; Eksp (B)= eksponencijalni koeficijent; ** $p < ,01$

Kao što se može vidjeti u tablici 5, 15% varijance kriterija, odnosno sigurnog/nesigurnog stila privrženosti prijateljima objašnjeno je uključenim prediktorima. Podaci su slični i za privrženost prema obitelji, odnosno 16,1% varijance sigurnog i nesigurnog stila privrženosti je objašnjeno prediktorima. Od uključenih varijabli, značajnim prediktorom nesigurnog stila privrženosti obitelji pokazala se samo sekundarna psihopatija.

5. Rasprava

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos između zlostavljanja u djetinjstvu, stila privrženosti te psihopatskih tendencija kod zatvorenika.

U istraživanju je dobivena značajna korelacija između skale izbjegavanja i skale anksioznosti. Bowlby (1973; prema Crowell, Fraley i Shaver, 1999) navodi kako su logički te varijable nezavisne, no u praksi je stanje drugačije, te postoji sklonost njihovu miješanju. Tako je i Howe (2010) u svom istraživanju dobio nisku pozitivnu povezanost tih dviju dimenzija. Može se primijetiti da su korelacije između dimenzija anksioznosti i izbjegavanja vezanih uz obitelj jednakog predznaka, ali su toliko male i nisu statistički značajne pa nije dozvoljeno iščitavanje značenja iz tih korelacija. Prethodna istraživanja su pokazala da se kod zlostavljane djece češće razvija nesigurna privrženost koja kasnije dovodi do poteškoća u emocionalnom i socijalnom funkcioniranju (Howe, 2010).

Suprotno prethodnim istraživanjima (npr. Balent, 2006; Howe, 2010), u ovom istraživanju nije utvrđena značajna povezanost između dimenzije anksioznosti i zlostavljanja. Slično tome, nije utvrđena ni statistički značajna razlika između zlostavljanja u djetinjstvu i stilova privrženosti koncipiranih kao siguran, odbijajući, zaokupljen, i plašljiv.

U literaturi pronalazimo da se kod zlostavljanje djece češće razvija nesigurna privrženost, njihov odnos obilježen je emocionalnim odbijanjem, verbalnim napadima, negativnim emocijama, neusklađenom interakcijama, gdje se pak otvara mogućnost da dijete prenese takav oblik odnosa i u interakciju s drugim osobama te je zato očekivana povezanost između zlostavljanja u djetinjstvu i nesigurnog stila privrženosti. Ovdje treba napomenuti da je postotak osoba sa sigurnom privrženošću u uzorku 66,5% i za obitelj i za prijatelje što odgovara rezultatima pronađenima u literaturi, ali za opću populaciju (Gershoff, 2013). Nadalje, bitno je spomenuti da je u cijelom uzorku 50% sudionika na Upitniku zlostavljanosti u djetinjstvu imalo rezultat 8 i manje (maksimalni rezultat je 88). Zajedno ta dva podatka nude moguće objašnjenje zašto nisu utvrđeni statistički značajni odnosi, odnosno zašto nisu u skladu s literaturom. Moguća objašnjenja razilaženja rezultata ovog istraživanja i podataka u literaturi nudi Gershoff (2013) koja navodi da zlostavljanja djeca tipično imaju socioemocionalne probleme u mnogim područjima, no da ne postoji konzistentni obrazac ponašanja koji bi bio karakterističan za njih. Sljedeće objašnjenje pronalazimo kod Darling (2008) koja smatra da je ono što oblikuje temelj unutarnjeg radnog modela jest djetetovo subjektivno viđenje zlostavljanja, odnosno da obrasci ranih odnosa i razvoj unutarnjih modela imaju dalekosežnije posljedice od samih specifičnih traumatskih događaja. Korelacija između fizičkog nasilja i dimenzije izbjegavanja za prijatelje

je ujedno i jedina značajna korelacija. Razloge djelomične potvrde hipoteze moguće je pronaći u činjenici da osjećaj sigurnosti koji nastaje iz odnosa privrženosti između roditelja i djeteta stvara osnovno povjerenje kod pojedinaca, koje pak tijekom daljnjeg života utječe na različite aspekte socijalnog funkcioniranja. Nadalje, odnos privrženosti je baza na kojoj se grade svi daljnji odnosi i predstavlja kapacitet osobe da uspostavi skladne odnose u vezama. Istraživanja pokazuju da iskustvo prihvatanja ili odbijanja od strane roditelja predstavlja temelj za izgradnju odnosa u odrasloj dobi (Gallo i sur., 2003). U literaturi se izbjegavajuće pojedince, od strane njihovih prijatelja i njih samih, opisuje kao introverte, hladne i emocionalne neekspresivne osobe. Izbjegavanje se pokazuje kao rezultat pokušaja da se sakrije izražavanje uznemirenosti vezane uz privrženost. Nadalje, takve osobe su obrambeno motivirane izbjegavati emocije vezane uz privrženost, što pak dalje postaje kognitivna struktura koja utječe na strukturiranje sjećanja, ponašanje i brigu prema drugima (Darling, 2008).

Korelacije između zlostavljanja u djetinjstvu i izraženosti psihopatskih tendencija su izrazito niske. Rezultati nisu u skladu s onima u literaturi, te druga hipoteza nije potvrđena. Podaci iz literature navode da postoje primarna i sekundarna psihopatija. Kod primarne je ponašanje određeno genotipom, te neki autori smatraju da upravo to njihovo ponašanje prouzrokuje zlostavljanje od strane roditelja koji ih smatraju izuzetno zločestom djecom. Sekundarna psihopatija se razvija najčešće uslijed zlostavljanja u djetinjstvu, odnosno da roditelji svojim ponašanjem i zlostavljanjem kod djece razviju karakteristike tipične za sekundarnu psihopatiju (Dodig Ćurković, 2009). Nadalje, roditelji koji zlostavljaju djecu pružaju im neprihvatljiva ponašanja poput ignoriranja, zastrašivanja, odbacivanja, prijetnji i sl. takva okolina će sigurno negativno utjecati na djetetovo psihičko zdravlje (Jackson, 2007). Razloge nesklada rezultata pronađenih u prethodnim istraživanjima i rezultata ovog istraživanja moguće je pronaći u samim upitnicima koji su korišteni te u populaciji na koji su primijenjeni. Levensonova skala samoprocjene psihopatije je kao što i ime kaže skala samoprocjene namijenjena ispitivanju opće populacije. Ispitanici sami odgovaraju, te nikad ne možemo biti sigurni jesu li odgovorili iskreno ili ne, jesu li shvatili sva postavljena pitanja ili ne, koliko ozbiljno su pristupili odgovaranju ankete, o čemu razmišljaju dok odgovaraju na pitanja i dr.

Autori Jackson i Richards (2007) navode da osobe pri samoprocjeni tragaju za emocionalnim aspektima iskustva i da u skladu s njima formiraju sliku o sebi. No, zbog emocionalne «zakinutosti», psihopati nisi u stanju valjano procijeniti svoje doživljaje, te postoji diskrepanca između slike koju oni imaju o sebi i one koju drugi imaju o njima. Druga pretpostavka je da psihopati namjerno izmjenjuju odgovore na mjerama samoprocjene kako bi se predstavili u socijalno-poželjnom svijetlu. Nadalje, jedna od karakteristika psihopata je da lažu i

manipuliraju drugima, upravo zbog toga se može smatrati da su njihovi rezultati na nekim od samoprocjenjivačkih mjera nevaljani. Istraživanje je provedeno na zatvorskoj populaciji, a poznata je činjenica, koju u svojim teorijama ličnosti ističu Lewin (1935), Murray (1938) da ponašanje pojedinca u socijalnoj zajednici nije određeno samo strukturom ličnosti, nego i utjecajem socijalne i fizičke okoline u kojoj se pojedinac nalazi (Fulgosi, 1997). Kaznionica je institucija koja ima strogo definirana pravila ponašanja, zatvorenici su izloženi raznim deprivacijama, kontakt sa vanjskim svijetom je sveden na minimum, većinu situacija zatvorenici ne mogu kontrolirati (Mejovček i sur., 2007). Prilikom istraživanja u prostoriji je bio prisutan i upravitelj odjela i zaštitari te je upravo zbog toga moguće da su se zatvorenici brinuli da će njihovi podaci ipak biti dostupni upravitelju. Svi ti razlozi su mogli uvelike utjecati na njihovu percepciju pitanja i značenja pojedinih odgovora te su mogli zaključiti da bi im iskreno odgovaranje na pitanja na neki način moglo naškoditi, pa su pribjegli socijalno poželjnom odgovaranju. Nadalje, jedno od mogućih objašnjenja nepotvrđivanja hipoteza je zapravo i složenost konstrukta zlostavljanja i zanemarivanja djece, odnosno zlostavljanje i zanemarivanje ne može se odgovarajuće predstaviti dihotomijom: zlostavljanje-nema zlostavljanja, iskustva variraju duž multiplih dimenzija poput težine i oblika zlostavljanja, čestine i počinitelja zlostavljanja i dr. (Higgins i Macabe, 2000).

Korelacije između privrženosti koncipirane kao sigurna/nesigurna privrženost i psihopatskih tendencija u ovom istraživanju su značajne. Genetska istraživanja ukazuju da postoji značajna učestalost psihopatije među biološkim rođacima psihopata te da kriminalne majke imaju više potomaka s antisocijalnim ponašanjem. Osim toga, navode i činjenicu, da je s porastom stupnja recidivizma kriminalnog ponašanja kod biološkog roditelja znatno veći rizik da i njihova djeca budu zakonski kažnjavana (Deana, 2013; Manojlović, 2007). Nadalje, nasilje roditelja nad djecom te općenito loši odgojni postupci dovode do razvoja nesigurne privrženosti, a prethodno je navedeno da djeca s primarnom psihopatijom zbog svojih karakteristika ličnosti češće bivaju zlostavljana, te da je sekundarna psihopatija najčešće prouzrokovana zlostavljanjem u djetinjstvu. Dakle, djeca koja su bila izložena zanemarivanju i zlostavljanju češće pokazuju zastoje u razvoju, kako psihičkom tako i kognitivnom. Osim toga, poremećaji ličnosti poput graničnog i antisocijalnog često su posljedice zlostavljanja i zanemarivanja (Bulatović, 2012). Jedno od mogućih objašnjenja povezanosti nesigurnog stila privrženosti i psihopatskih tendencija je činjenica da negativno socijalno okruženje, točnije okruženje nekompetentnih osoba za skrb o djetetu, mogu svojim postupcima, poput trešnje bebe koja plače, dovesti do oštećenja frontalnog korteksa koje može prouzrokovati pojavu psihopatije. Osim toga, upravo to loše socijalno okruženje ispunjeno nasilničkim ponašanjem i bez prave podrške

povećava rizik za kriminalno ponašanje, čak tri puta, a nasilničko ponašanje i nekompetencija roditelja su ujedno glavni razlozi za razvoj nesigurne privrženosti (Dodig Ćurković, 2009). Privrženost u odrasloj dobi ima temeljne sličnosti s karakteristikama one u djetinjstvu, no postoje neke bitne razlike. Za privrženost u djetinjstvu karakteristična je asimetričnost, dok je za odraslu dob karakterističan reciprocitet. Na primjer, dvije odrasle osobe čiji odnos karakterizira privrženost mogu brinuti jedna o drugoj te se međusobno štititi, to jest odnos je dvosmjernan (Gershoff, 2013). Tipična privrženost u odraslim vezama uključuje integraciju triju bihevioralnih sustava: privrženosti, brige i spolnog odnosa koji pak pružaju različitu motivaciju u traženju blizine s figurama privrženosti. Kod odraslih traženje blizine također može biti rezultat želje za spolnim odnosom, za zaštitom ili udobnosti, dok su anksioznost i stresne situacije motivatori za traženjem blizine i kod djece i kod odraslih (Colin, 1996). Nadalje, kod psihopatije se smatra da se najbitnije promjene javljaju na emotivno-voljnom djelu ličnosti te da je njihova najizražajnija karakteristika odsustvo savjesti. Psihopat se služi svi raspoloživim sredstvima kako bi ostvario svoje ciljeve, te ne preže ni pred čim, osim ponekad pred pravilima utvrđenima u okviru zakona (Manojlović, 2007). Kada se pogledaju sve navedene karakteristike za psihopatiju, samo se po sebi nameće da će osoba s izraženim psihopatskim tendencijama teško ostvariti odnos okarakteriziran sigurnom privrženosti.

Nadalje, nije utvrđena statistički značajna razlika između pojedinih grupa počinjenog kaznenog djela, niti s obzirom na primarnu niti s obzirom na sekundarnu psihopatiju. Prethodna istraživanja pronalaze da nedostatak pozitivnih emocija osobe s psihopatskim karakteristikama može navesti da se prema drugima neodgovorno ponašaju te da je veza između psihopatije i kriminaliteta pogotovo izražena kada su u pitanju izrazito nasilni zločini (Međedović, 2011; Ray, 2009), a činjenice je da se za takve zločine dodjeljuju dugotrajnije kazne izdržavanja zatvora. Jedan od razloga nepotvrđivanja hipoteze možemo pronaći u hrvatskom kaznenom sustavu i njegovoj organizaciji. S obzirom na zakone u Hrvatskoj, moguće je dobiti različitu kaznu za počinjeno isto kazneno djelo zbog mogućih olakotnih, odnosno otegotnih okolnosti, što je moglo utjecati na rezultate. U Republici Hrvatskoj kazna zatvora izrečena u kaznenom postupku u trajanju duljem od šest mjeseci izvršava se u jednoj od sedam postojećih kaznionica. Ovdje je bitno naglasiti razliku između zatvora i kaznionice, u zatvoru se izvršava mjera istražnog pritvora te kazna zatvora u trajanju do šest mjeseci, dok se u kaznionicama izvršava kazna zatvora u trajanju duljem od šest mjeseci (ovo istraživanje je provedeno u Kaznionici Požega). Također je bitno napomenuti da je kaznionica u Požegi jedina u Hrvatskoj u kojoj kaznu izdržavaju žene (Babić i sur., 2006). S obzirom na trenutačni trend u hrvatskom sudstvu najviše se osuđuje osoba za počinjeni gospodarski kriminal, što vidimo i u ovom istraživanju u kojem je

52% zatvorenika počinilo neku vrstu gospodarskog kriminala (prije nekoliko godina taj postotak je bio znatno manji, te su u zatvorima zbog strogih zakona prevladavale osobe koje su zloupotrebljavale opojna sredstva). Kako gospodarski kriminal nije nasilan zločin, a upravo za takve zločine je pronađena najveća povezanost sa psihopatskim tendencijama, ne iznenađuje nepotvrđivanje postavljenih hipoteza. Nadalje, razloge za nepotvrđivanje hipoteze možemo pronaći i u karakteristikama same psihopatije. Neka istraživanja su pokazala da su osobe sa psihopatskim tendencijama češće intelektualno nadprosječne te kao takve lakše izbjegnu kažnjavanje i zatvaranje (Deana 2013; Novović i sur., 2007). Osobe takvih tendencija su i sklone laganju i manipuliranju u svim okolnostima pa je moguće da je tako bilo i u ovim istraživačkim okolnostima. Određena istraživanja pokazuju da je ključna osobina koja razdvaja uspješne i ne uspješne psihopate savjesnost (kako je definirana u modelu Big five) koja pak omogućuje ustrajnost u ostvarivanju postavljenih ciljeva, dobru kontrolu postupaka te da imaju nedostatak impulzivnosti što im pak omogućuje bolju adaptaciju u socijalnoj okolini i stvaranje boljih kontakata te ostvarivanje odnosa sa sigurnom privrženošću (Cleckley, 1976; Patrick, 2006).

Zlostavljanje u djetinjstvu, u ovom istraživanju, nije značajan prediktor nesigurne privrženosti. Prethodna istraživanja navode da će zlostavljano dijete češće formirati nesigurnu privrženost sa skrbnikom što će njihov odnos obilježiti verbalnim ispadima, negativnim emocijama, ambivalentnošću i sl. Prema nekim teorijama privrženosti zaključuje se da jednom stvoren tip privrženosti određuje kvalitetu odnosa u kasnijoj dobi (Baker i sur., 2012; Kamenov i Jelić, 2003). Zanimljivo za istaknuti je da je u ovom istraživanju spol, točnije muški spol značajan prediktor svjedočenja roditeljskom nasilju. Razloge nepotvrđivanja hipoteze moguće je pronaći u odabranom uzroku sudionika, odnosno zatvorenika. Naime, upitno je u kojoj je mjeri njihov pristanak na istraživanje bio dobrovoljan s obzirom na mogućnost neke vrste zlostavljanja od strane odjelnih upravitelja i zaštitara ako odbiju istraživanje. Upravo zbog tog pritiska moguće je da su razvili sumnju u anonimnost podataka te odlučili davati socijalno poželjne odgovore (Edens i sur., 2011). Prema Paulhausu (1994; prema Galić i sur., 2008) u temeljima socijalno poželjnog odgovaranja stoje dva procesa: namjerno iskrivljavanje odgovora te manifestacija nekih trajnih osobina ličnosti. Pri tome kod socijalno poželjnog odgovaranja razlikuje samozavaravanje i upravljanje dojmovima. Upravljanje dojmom je samoprezentacija pripremljena za publiku koja uključuje namjerno izmjenjivanje odgovora kako bi se sudionik prikazao boljom osobom, dok je samozavaravanje iskreno, no previše pozitivno opisivanje samog sebe, točnije samozavaravanje predstavlja stvarna uvjerenja pojedinca o svojim karakteristikama. Kad se uzme u obzir situacija u kojoj su se ispitanici našli, na odsluženju kazne

zatvora, nije teško povjerovati da su kod njih djelovala oba procesa Paulhausova modela, odnosno i samozavaravanje i upravljanje dojmovima.

Na kraju, provedena je i binarno logistička regresijska analiza za kriterij privrženosti koncipirane kao sigurni/nesigurni stil privrženosti. Analize su provedene zasebno za obitelj i prijatelje. Rezultati pokazuju da je samo sekundarna psihopatija značajni prediktor nesigurne privrženosti obitelji. To je i očekivani rezultat s obzirom da je i korelacija između te dvije varijable značajna te da obje pojave, i nesigurna privrženost i sekundarna psihopatija, imaju zajedničku etiologiju, točnije najčešće su rezultat zlostavljanja u obitelj.

5.1. Nedostaci i prijedlozi za buduća istraživanja te praktične implikacije

Nedostatke ovog istraživanja moguće je pronaći u odabranom (prigodnom) uzorku i specifičnoj situaciji u kojoj se sudionici nalaze. S obzirom da je istraživanje provedeno u kaznionici, uz prisustvo zaštitara u punoj opremi i odjelnih upravitelja upitan je dobrovoljni pristanak sudionika te njihova opuštenost prilikom davanja odgovora na upitnička pitanja. Nadalje, jedan od nedostataka mogao bi biti i upitnička mjera samoprocjene i njezini klasični nedostaci poput iskrenost sudionika i njihove sposobnosti da vjerodostojno procjene sami sebe. Nedostaci samoprocjene se posebno očituju kod ispitivanja psihopatije, točnije prema rezultatima nekih istraživanja korelacija između rezultata mjerenje psihopatije samoprocjenjivačkim mjerama i PCL koju koriste obrazovani procjenjivači su niske do umjerene (Edens i sur., 1999; Jackson 2007). No, dosadašnja istraživanja pokazuju da samoprocjenjivačke mjere psihopatije i PCL ispituju različite aspekte psihopatije, što objašnjava niske korelacije. Mogući nedostatak istraživanja su i prostorije u kojima su sudionici odgovarali na pitanja, za tu prigodu korištene su njihove, poprilično male, društvene prostorije, te su sudionici sjedili dosta blizu jedno drugome što je pak moglo značajno utjecati na njihove odgovore. Jedan od nedostataka istraživanja mogla bi biti i razina pismenosti sudionika, te njihovo razumijevanje, odnosno ne razumijevanje postavljenih pitanja i značenja ponuđenih odgovora.

Buduća istraživanja ove i sličnih tema trebala bi svakako uključiti pojavu recidivizma. Recidivizam je značajan zbog činjenice da većinu kaznenih djela počine upravo recidivisti (Babić i sur., 2006; Douglas i sur., 2008) te brojnih istraživanja koja pokazuju da osobe s psihopatijom češće ponavljaju prekršaje nego nepsihopatske osobe, točnije unutar perioda od tri godine 80% osoba sa psihopatijom je bilo ponovo zatvoreno, dok je taj broj za nepsihopate bio samo 25% (Douglas i sur., 2008; Međedović, 2011). Nadalje, ono što bi buduća istraživanja također trebala provjeriti kakvi su rezultati na ispitanim varijablama u općoj populaciji s istim

demografskim karakteristikama te bi svakako trebali, kao jednu od varijabli, uključiti i završenu razinu školovanja sudionika.

Što se tiče praktičnih implikacija, rezultate ovog istraživanja moguće je primijeniti u radu sa zatvorenicima, kako bi se proradile njihove moguće traume iz djetinjstva te prekinuo mogući krug zlostavljanja. Osim toga, identifikacija osoba sa psihopatskim tendencijama ima važnu implikaciju u predikciji njihovog budućeg kriminalnog ponašanja, a i ponašanja u kaznionici, s obzirom da su takvi pojedinci skloniji nasilju, kako izvan tako i unutar institucija. Nadalje, s obzirom na pokazanu povezanost nesigurnog stila privrženosti i psihopatskih tendencija, točnije sekundarne psihopatije, moguće je upozoriti roditelje ako se primijete loši odgojni postupci (koji dovode do nesigurnog stila privrženosti) kako bi spriječili razvoj sekundarnih psihopatskih tendencija.

6. Zaključak

Ovo istraživanje je provedeno na uzorku odabranom iz Kaznionice Požega, sudjelovalo je 161 osoba, 88 muški, 73 ženskih osoba. Cilj istraživanja bio je ispitati odnos zlostavljanja u djetinjstvu, stilova privrženosti te psihopatskih tendencija kod zatvorenika i provjeriti na koji način su, ukoliko jesu, ti konstrukti povezani s duljinom izrečene kazne. U skladu s tim su postavljene i hipoteze, od kojih je u potpunosti potvrđena samo jedna, točnije istraživanje je pokazalo da postoji povezanost između nesigurnog stila privrženosti i psihopatskih tendencija. Djelomično je potvrđena hipoteza o povezanosti zlostavljanja u djetinjstvu i nesigurnog stila privrženosti, točnije doživljeno fizičko nasilje u djetinjstvu je povezano s razvojem dimenzije izbjegavanja prema prijateljima. Ostale hipoteze nisu potvrđene.

7. Literatura

- Ajduković, M. i Pečnik, N. (1994). Zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji. *Revija za socijalnu politiku*, 1 (3), 269-276.
- Babić, V., Josipović, M. i Tomašević, G. (2006). Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13 (2), 685-743.
- Baker, A. J., Brassard, M. R. i Schneiderman, M. S. (2012). Corrigendum to "How well do evidence-based universal parenting programs teach parents about psychological maltreatment?: A program review". *Child Abuse & Neglect*, 35 (267), 855–865.
- Balent, B. (2006). *Povezanost dimenzija privrženosti u odrasloj dobi, emocionalne empatije i povrijeđenosti u djetinjstvu*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7 (3), 147-178.
- Bartholomew, K. (1997). Adult attachment processes: Individual and couple perspectives. *British Journal of Medical Psychology*, 70 (3) 249-263.
- Bartholomew, K. i Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61 (2), 226-244.
- Blair, J., Mitchel, D. i Blair, K. (2005). *The psychopath: Emotion and the brain*. Oxford: Blackwell publishing.
- Buljan Flander, G. (2006). Izloženost djece nasilju – jesmo li nešto naučili?. Kolesarić i sur. *Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja*. 45-53. Osijek: Filozofski fakultet.
- Bulatović, A. (2012). Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece predškolske dobi. *Život i škola*, 27 (58), 211– 221.
- Cleckley, H. (1976). *The mask of sanity* (5th ed.). St. Louis. MO: Mosby.
- Colin, V. L. (1996). *Human Attachment*. New York: McGraw-Hill.
- Cox, M. (1999). *Remorse and Reparation*. London: Jessica Kingsley Publisgers.
- Darling, N. (2010). Putting conflict in context. *Research in child development*, 73 (2), 169-176.
- Diepernik, M., Leskela, J. i Engdahl, B. (2010). Attachment Style Classification and Posttraumatic Stress Disorder in Former Prisoners of War. *American Journal of Orthopsychiatry*, 71 (3), 374–378.
- Deana, A. C., Altsteinb, L. L. i Bermanc, M. (2013). Secondary psychopathy, but not primary

- psychopathy, is associated with risky decision-making in noninstitutionalized young adults. *Personality and Individual Differences*, 54 (2), 272–277.
- Dobbs, T. A., Smith, A. B. i Taylor, N. J. (2006). “No, we don’t get a say, children just suffer the consequences”: Children talk about family discipline. *International Journal of Children’s Rights*, 14 (2), 137–156.
- Dodig Ćurković, K (2009). *Psihopatija od malena*. Osijek: Institut za sretnu djecu i mlade. Osijek.
- Dodig, D. i Ricijaš, N. (2011). *Kockanje zagrebačkih adolescenata – uloga psihopatskih osobina, rizičnog i delinkventnog ponašanja*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu.
- Douglas, K. S., Lilienfeld, O. C. i Skeem, J. L. (2008). Relation of Antisocial and Psychopathic Traits to Suicide-related Behavior Among Offenders. *Law and Human Behavior*, 32 (6), 511-525.
- Edens, J. F., Poythress, N. G. i Lilienfeld, S. O. (1999). Identifying Inmates at Risk for Disciplinary Infractions: A Comparison of Two Measures of Psychopathy. *Behavioral Sciences and the Law*, 17 (3), 435-443.
- Edens, J. F., Epstein, M., Stiles, P. G. i Poythress, N. G. (2011). Voluntary Consent in Correctional Settings: Do Offenders Feel Coerced to Participate in Research?. *Behavioral Sciences and the Law*, 29 (1), 771–795.
- Fanuko, N. (2009). *Sociologija*. Zagreb. Profil.
- Fraley, R. C., Davis, K. E. i Shaver, P. R. (1998). Dismissing-Avoidance and the Defensive Organization of Emotion, Cognition, and Behavior. U J.A. Simpson & W.S. Rholes (Eds.), *Attachment Theory and Close Relationships* (249-279). New York: Guilford.
- Frodi, A. & Dernevik, M. & Sepa, A. (2010). Current attachment representations of incarcerated offenders varying in degree of psychopathy. *Attachment & Human Development*, 3 (3), 269-283.
- Galić, Z., Jerneić, Ž. i Belavić, M (2008). O svecima i superherojima: Provjera Paulhausova modela socijalne poželjnosti. *Društvena istraživanja Zagreb*, 108 (6), 977-997.
- Gallo, L. C., Smith, T. W. i Ruiz, J. M. (2003). An Interpersonal Analysis of Adult Attachment Style: Circumplex Descriptions, Recalled Developmental Experiences, Self-Representations, and Interpersonal Functioning in Adulthood. *Journal of Personality*, 71 (2), 256-263.
- Gershoff, E. T. (2013). Spanking and child development: we know enough now to stop hitting our children. *Child development perspectives*, 7 (3), 133-137.

- Higgins, D. J. i McCabe, M. P. (2000). Multi-type maltreatment and the long-term adjustment of adults. *Child Abuse Review*, 9 (6), 324-331.
- Howe, D. (2010). The Safety of Children and the Parent-Worker Relationship in Cases of Child Abuse and Neglect. *Child Abuse Review*, 19 (7), 330-341.
- Jackson, R. L. i Richards, H. J. (2007). Psychopathy and the five factor model: Self and therapist perceptions of psychopathic personality. *Personality and Individual Differences*, 43 (3), 1711-1721.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanovog inventara iskustva u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6 (1), 73-91.
- Kardum, I., Gračanin, A. i Hudek-Knežević, J. (2006). Odnos crta ličnosti i stilova privrženosti s različitim aspektima seksualnosti kod žena i muškaraca. *Psihologijske teme*, 15 (1), 101-128.
- Karlović, A. (2001). *Validacija upitnika o zlostavljanju u djetinjstvu*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog Fakulteta u Zagrebu.
- Lapsley, D. K., Varshney, N. M. i Aalsma, M. C. (2000). Pathological attachment and attachment style in late adolescence. *Journal of Adolescence*, 23 (3), 137-155.
- Levenson, M. R., Kiehl, K. A. i Fitzpatrick, C. M. (1995). *Assesing psychopathic attributes in a noninstitutionalized population*. Davis: University of California.
- Manojlović, J. (2007). *Metrijske karakteristike testa za psihopatiju*. Neobjavljeni diplomski rad. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Martinović, M. (2007). *Relacije konstrukta psihopatije i Alternativnog petofaktorskog modela ličnosti*. Neobjavljeni diplomski rad. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Međedović, J. (2011). *Psihopatija, ličnost i kriminalni recidiv: multimetodski pristup – obrazloženje predloga teme doktorske disertacije*. Beograd: Odeljenje za psihologiju. Filozofski fakultet. Univerzitet u Beogradu.
- Mejovčec, M., Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M. i Sarid, J. (2007). Percepcija psihosocijalne klime i osobine ličnosti zatvorenika. *Kriminologija i socijalna integracija*, 15 (1), 1-76.
- Nakash-Eisikovits, O., Dutra, L. i Westen, D. (2002). Relationship between attachment patterns and personality pathology in adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41 (9), 1111-1123.
- Novović, Z., Smederevac, S. i Gavrilov - Jerković, V. (2007). *Upitnik za procenu psihopatije*. Novi Sad: Odsek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

- Novović, Z., Smederevac, S. i Marjanović, Z. (2007). Latentna struktura prostora mjerenja upitnika za procenu psihopatije. M. Biro i S. Smederevac (ur.), *Psihologija i društvo* (str. 30-40). Novi Sad: Odsek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu..
- Patrick, C. J. (2006). *Handbook of psychopathy*. New York: Guilford Press
- Pećnik, N. (2003). *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Petz, B. (1997). *Osnovne statističke metode za: nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Ray, J. V., Poythress, N. G., Weir, J. M. i Rickelm, A. (2009). Relationships between psychopathy and impulsivity in the domain of self-reported personality features. *Personality and Individual Differences*, 46 (2), 83–87.
- Ružić, V. (2006). *Odnos dimenzija privrženosti i samootkrivanja u različitim vrstama bliskih veza u odrasloj dobi*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Saltaris, C. (2012). Psychopathy in juvenile offenders: Can temperament and attachment be considered as robust developmental precursors? *Clinical Psychology Review*, 22 (3), 729–752.
- Sanković, K. (2005). *Ispitivanje razlika u percepciji roditeljskog prihvaćanja i odbijanja kod studenata različite privrženosti u ljubavnim vezama*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet.
- Sheehan, M. J., i Watson, M. W. (2008). Reciprocal influences between maternal discipline techniques and aggression in children and adolescents. *Aggressive Behavior*, 34 (2), 245–255.
- Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (2004). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Ward, T., Hudson, S. M. i Marshall, W. L. (2010). Attachment style in sex offenders: A preliminary study. *The Journal of Sex Research*, 33 (1), 17-26.